

LIETUVIŲ KALBOS RAŠYBOS, SKYRYBOS IR KALBOS VARTOJIMO MODULIO PROGRAMA

I SKYRIUS MODULIO PASKIRTIS

1. Lietuvių kalbos rašybos, skyrybos ir kalbos vartojimo modulis (toliau – modulis) skirtas III ir IV gimnazijos klasių mokiniams rašybos, skyrybos ir kalbos vartojimo įgūdžiams įtvirtinti ir lietuvių kalbos žinioms sisteminti.

2. Ugdant bendrąją ir kalbinį raštingumą stiprintini ir įtvirtintini taisyklingos rašybos, skyrybos ir kalbos vartojimo įgūdžiai, susitelkiant į aktualiausius atvejus, sudarant sąlygas tirti, analizuoti, stebėti taisyklingus kalbos reiškinius, lyginti lietuvių ir gimtosios kalbos vartoseną ir skatinti rašyti bei kurti įvairių žanrų tekstus, rinktis tinkamiausias raiškos priemones, analizuoti savo rašto darbų kalbą – aktyviai vartoti kalbą. Modulis parengtas remiantis Lietuvių kalbos ir literatūros bendrąja programa, moksliniais mokinių rašto darbų ir tinklaraščių tyrimais, atliktais 2015–2021 m., ir praktika.

3. Numatyta modulio trukmė – dveji metai, 70 valandų (III gimnazijos klasėje – 36 valandos, IV gimnazijos klasėje – 34 valandos). Modulio ilgalaikis planas ir rekomenduojami šaltiniai pateikiami „Lietuvių kalbos ir literatūros vidurinio ugdymo bendrosios programos įgyvendinimo rekomendacijose“.

II SKYRIUS PASIEKIMŲ SRITYS IR PASIEKIMAI

4. Mokydamiesi pagal šį modulį mokiniai plėtoja ir gilina Lietuvių kalbos ir literatūros bendrojoje programoje numatytus pasiekimus.

4.1. bendrojo kurso pasiekimai:

4.1.1. taiko įgytas morfologijos ir rašybos žinias, taisyklingai ir atsakingai vartodamas kalbą (D2.1.3);

4.1.2. taiko įgytas žodžių darybos žinias, tikslina, grynina ir plečia savo žodyną, tikslingai analizuodamas grožinių ir negrožinių tekstų kalbą (D2.3.3);

4.1.3. taiko įgytas sintaksės žinias, taisyklingai ir atsakingai vartodamas kalbą (D3.1.3);

4.1.4. taiko skyrybos taisykles atsakingai vartodamas kalbą (D3.3.3);

4.1.5. atsižvelgdamas į tikslą, adresatą, bendruosius stiliaus reikalavimus redaguoja tekstą turinio, apimties, struktūros, stiliaus ir kalbos taisyklingumo aspektais (C3.2.3);

4.1.6. tyrinėja dalykiniais ir grožiniams tekstams būdingą raišką (leksiką, sintaksę, morfologiją), apibendrina, formuluoja išvadas, pateikia tyrimo aprašą pagal sutartą formą (D5.1.3);

4.1.7. naudojami įvairiais elektroniniais žodynais, žinynais, skaitmeniniais mokymosi šaltiniais, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Konsultacijų banku, duomenų bazėmis (D5.3.3);

4.2. išplėstinis kurso pasiekimai:

4.2.1. taiko įgytas morfologijos ir rašybos žinias, taisyklingai ir atsakingai vartodamas kalbą nežinomuose kontekstuose (D2.1.3);

4.2.2. taiko įgytas žodžių darybos žinias, tikslina, grynina ir plečia savo žodyną, tikslingai analizuodamas grožinių ir negrožinių tekstų kalbą, kurdamas savo tekstus (D2.3.3);

4.2.3. taiko įgytas sintaksės žinias, taisyklingai ir atsakingai vartodamas kalbą (D3.1.3);

4.2.4. taiko skyrybos taisykles atsakingai vartodamas kalbą nežinomuose kontekstuose (D3.3.3);

4.2.5. atsižvelgdamas į tikslą, adresatą, bendruosius stiliaus reikalavimus redaguoja tekstą turinio, apimties, struktūros, raiškos ir taisyklingumo aspektais, siekdamas sudominti skaitytoją įvertina teksto patrauklumą, kultūrinius aspektus (C3.2.3);

4.2.6. tyrinėja dalykiniams tekstams būdingą raišką (leksiką, sintaksę, morfologiją), aptaria lietuvių ir verstinės literatūros tekstus kalbinės raiškos aspektu, apibendrina, formuluoja išvadas, pristato tyrimą pasirinkta forma (D5.1.3);

4.2.7. naudojami įvairiais elektroniniais žodynais, žinynais, skaitmeniniais mokymosi šaltiniais, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Konsultacijų banku, duomenų bazėmis (D5.3.3).

II SKYRIUS MOKYMOŠI TURINYS

5. Rašyba.

5.1. Nelietuviškų vietovardžių ir asmenvardžių rašyba. Mokiniai paaiškina, kokiais būdais rišliame tekste rašomi kitų kalbų asmenvardžiai ir vietovardžiai; palygina kitų kalbų asmenvardžių ir vietovardžių rašymą rišliame ir nerišliame tekste; taiko įgytas rašybos žinias, taisyklingai ir atsakingai vartodami kalbą; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu; naudojami skaitmeniniais ištekliais tobulindami rašybos įgūdžius. Galimos veiklos: tinklaraščių ir rašto darbų peržvalga, tyrimas ir aptarimas; pasirinkto rašytojo kūrybos reklama; afišų, antraščių, žemėlapių tyrinėjimas; pavyzdžių su asmenvardžiais rašymas; citatų su nelietuviškais asmenvardžiais rašymas; tekstų redagavimas ir tobulinimas; darbas su žodynu, skaitmeniniais ištekliais; tiriamosios ir kūrybinės užduotys. Svarbu padėti mokiniams suprasti, kad kitų kalbų asmenvardžiai ir vietovardžiai rašomi dvejopai – transkribuojami (t. y. perrašomi pagal apytikslį tarimą laikantis bendrųjų lietuvių kalbos rašybos ir perrašos taisyklių) ir gramatinami (t. y. asmenvardžiams rišliame tekste pridamos lietuviškos reikiamo linksnio galūnės); pastebėti, kad autentiški kitų kalbų asmenvardžiai ir vietovardžiai negramatinami, kai vartojami nerišliame tekste (pvz., afišose, knygų antraštėse, adresuose, sąrašuose, blankuose, žemėlapiuose, skliaustuose šalia transkribuotų asmenvardžių); išsiaiškinti, kad lietuviškų daiktavardžių galūnės, atsižvelgiant į autentiško asmenvardžio ar vietovardžio galūnės tarimą ir rašybos ypatumus, dedamos trimis būdais – tiesiai prie baigmens, po apostrofo arba keičiant baigmenį; suprasti, kad tame pačiame tekste reikėtų laikytis vieno pasirinkto principo; įprasti šalia gramatinamos ar perrašomos (jei asmenvardis ar vietovardis rašomas ne lotyniškais raidėmis) formos skliaustuose pateikti originalų asmenvardį (pvz.: Yuval'io Noah'o Harari'io arba Yuvalio Noaho Harario (Yuval Noah Harari) teigimu).

5.2. Balsių ir dvibalsių tarimas ir rašymas. Mokiniai paaiškina lietuvių kalbos rašybos principus; analizuoja lietuvių kalbos garsų rūšis ir jų ypatybes, taisyklingai juos taria ir rašo; analizuoja sudėtingesnius, probleminius rašybos atvejus, taisyklingai rašo; taiko įtvirtintas rašybos žinias, taisyklingai ir atsakingai vartodami kalbą žinomuose ir nežinomuose kontekstuose; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: atpažinimo ir ortografiniai pratimai; diktantas; asmeninio ir dalykinio elektroninio laiško rašymas; aiškinamoji rašybos analizė; komentuojamasis rašymas; teksto redagavimas; tarties pratybos; raiškūs poezijos skaitymas; klausymo užduotys; darbas su žodynu, skaitmeniniais ištekliais; tiriamosios ir kūrybinės užduotys; sveikinimo kalbos kūrimas ir sakymas; esė pasirinkta tema rašymas. Svarbu padėti mokiniams suprasti, kad lietuvių kalbos rašyba grindžiama trimis principais – fonetiniu, morfologiniu ir tradiciniu; išsiaiškinti, kada lietuvių kalbos balsiai rašomi laikantis fonetinio principo, o kada remiamasi morfologiniu principu; lavinti taisyklingos ilgųjų ir trumpųjų balsių kirčiuotuose ir nekirčiuotuose skiemenyse tarties gebėjimus; lavinti balsių ir dvibalsių tarimą, skatinti pastebėti tarimo skirtumus; pakartoti morfologinę žodžio sandarą, įsidėmėti pavojingiausias priesagas (pvz., -esys, -imas, -ymas, -enybė, -

iauja, -iantis); atkreipti dėmesį į e ir ia, è ir ie, o ir uo, i, u ir y, ū rašymą įvairiose žodžio pozicijose, sutrumpėjusio vietininko ir galininko tarimą, kirčiavimą ir rašymą. Atliekant rašybos užduotis naudinga mokinius supažindinti su gerų ir prastų darbų pavyzdžiais.

5.3. Nosinių balsių rašymas žodžių galūnėse. Mokiniai paaiškina, kada nosinės raidės rašomos žodžių galūnėse; paaiškina ir pritaiko vns. G. ir dgs. K. linksnų rašybos taisykles; paaiškina ir pritaiko veikiamosios rūšies vyr. g. dalyvių nosinių raidžių rašybos taisykles; paaiškina ir pritaiko veiksmazodžio tariamosios nuosakos trečiojo asmens rašybos taisyklę; paaiškina ir pritaiko įvardžiuotinių būdvardžių ir būdvardiškųjų žodžių formų rašybos taisykles; parašo tekstą taisyklingai vartodami kalbą; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: atpažinimo ir ortografiniai pratimai; sakinių diktantas; aiškinamoji rašybos analizė; komentuojamasis rašymas; teksto rašymas aktualia tema; teksto redagavimas; klausymo užduotys; tiriamosios ir kūrybinės užduotys; laiško, dienoraščio, recenzijos rašymas. Mokinių rašto darbų tyrimai ir praktika rodo, kad daugiausia klystama rašant nosines balses žodžių galūnėse. Svarbu padėti mokiniams įgusti nagrinėti žodį, atskirti kamieną nuo galūnės, suprasti, kad aktualios taisyklės taikomos tik galūnėms; įtvirtinti dgs. K. ir vns. G. linksnų galūnių rašybą; palyginti dgs. K. ir vns. G. linksnų ir vns. Įn. ir dgs. G. linksnų galūnių rašybą; pakartoti veikiamosios rūšies vyr. g. dalyvių rašybą; įtvirtinti tariamosios nuosakos trečiojo asmens galūnės rašybą; apibrėžti ir pritaikyti įvardžiuotinių būdvardžių ir būdvardiškųjų žodžių formų rašybą; atkreipti dėmesį į bevardės giminės formų, veiksmazodžių esamojo laiko trečio asmens rašymą, prisiminti jų rašybą,

5.4. Nosinių balsių rašymas žodžių priešdėlyje ir šaknyje. Mokiniai išvardija priešdėlius, kuriuose rašomos nosinės raidės; taisyklingai rašo žodžius su priešdėliais, kuriuose rašomos nosinės balsės; paaiškina, kada žodžių šaknyse rašomos nosinės balsės, koku rašybos principu remiamasi jas rašant; parašo tekstą taisyklingai vartodami kalbą; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: atpažinimo ir ortografiniai pratimai; žodžių diktantas; aiškinamoji rašybos analizė; komentuojamasis rašymas; teksto rašymas aktualia tema; teksto redagavimas; darbas su žodynu, skaitmeniniais ištekliais; „Žodžių mūšis“; tiriamosios ir kūrybinės užduotys. Svarbu padėti mokiniams įgusti nagrinėti žodį, atskirti kamieną nuo galūnės, suprasti, kad aktualios taisyklės taikomos tik kamienui; įtvirtinti nosinių balsių rašybą žodžių šaknyse, atkreipiant dėmesį į išimtis, akcentuojant tradicinę rašybą; įprasti pasitikrinti, ar rašoma nosinė balsė (skūsti – skundė, lįsti – lindo, sulysti – sulyso); pakartoti morfologinę žodžių sandarą, įsidėmėti priešdėlius, kuriuose rašomi nosiniai balsiai; atkreipti dėmesį į priešdėlių į- ir są- rašybą; palyginti priešdėlių są- ir san- rašybą; palyginti priešdėlinių žodžių ir žodžių ypač, ypatingas, samanos sandarą ir rašybą; skirti priešdėlius į- ir iš-; išimčių mokyti tik išmokus ir taikant taisyklę.

5.5. Priebalsių rašymas. Mokiniai paaiškina, kokiais principais grindžiama priebalsių rašybą; taiko morfologinį priebalsių rašybos principą: atlieka darybinę žodžių analizę, randa giminiškus žodžius, kurie rašomi fonetiškai; parašo tekstą taisyklingai vartodami kalbą; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: atpažinimo ir ortografiniai pratimai; žodžių diktantas; aiškinamoji rašybos analizė. Komentuojamasis rašymas; pasirinkto žanro teksto rašymas aktualia tema; spaudos apžvalgos rašymas (pagal gairinius žodžius, pvz., „Netikėtas apdovanojimas“ ir t. t.); teksto redagavimas; klausymo užduotys; kūrybinės užduotys. Lyginant su balsių rašyba, priebalsių rašymo klaidų mokiniai daro mažiau, tačiau svarbu mokiniams padėti lavinti priebalsių tarimo įgūdžius, kadangi nemaža dalis priebalsių rašoma remiantis fonetiniu principu; pakartoti morfologinę žodžių sandarą; įtvirtinti morfologiniu rašybos principu grindžiamų priebalsių rašymą; formuoti įgūdį abejojant rašybos taisyklingumu atlikti darybinę žodžio analizę, įsidėmėti tam tikrus priešdėlius (pvz., ap-, at-, už-, iš-, prieš-), kuriuos gali veikti pirmasis šaknies priešdėlis; įtvirtinti gebėjimą rasti giminiškus žodžius, kur priebalsė rašoma taip, kaip girdima (pvz., dirbti, nes dirba ir pan.).

5.6. Žodžių rašymas kartu ir atskirai. Mokiniai įsidėmė dažniausiai vartojamų dalelyčių rašybą; taisyklingai užrašo dažniausiai vartojamas dalelytes; taisyklingai rašo analizuojamas dalelytes ir neiginį ne; parašo tekstą taisyklingai vartodami kalbą; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: atpažinimo ir ortografiniai pratimai; sakinių diktantas; aiškinamoji rašybos

analizė; atpasakojimo rašymas; dažniausiai vartojamų dalelyčių žodyno sudarymas, „Dalelyčių banko“ sudarymas; sakinių, naudojančių „Dalelyčių banku“, rašymas; teksto redagavimas; darbas su žodynu, skaitmeniniais ištekliais; komentuojamasis rašymas; kūrybinės ir tiriamosios užduotys. Mokiniai dažnai vartoja dalelytes ir daro daug klaidų. Mokslininkai pastebi, kad šių klaidų daroma dėl taisyklių gausos, negebėjimo skirti kalbos dalis ir nežinojimo, kaip tos kalbos dalys kaitomos ir sudaromos. Svarbu padėti mokiniams įtvirtinti dalelyčių vis ir gi, prieveiksmio dėl to ir dalelytės dėlto skirtį, užtai (užtat) ir kitų aktualių dalelyčių rašymą; išsiaiškinti ir įtvirtinti neiginio ne rašymą kartu ir atskirai (ypač ne visi, ne visada, ne veltui, ne kartą ir kitus, dažnai mokinių vartojamus atvejus); įtvirtinti sutrumpėjusių junginių (pvz., šikart, galbūt, turbūt, kitąkart ir pan.) rašymą.

5.7. Didžiųjų raidžių rašymas. Pavadinimų rašymas. Mokiniai palygina ir skiria tikrinius ir bendrinius daiktavardžius; analizuoja taisyklingus pavadinimų rašymo pavyzdžius; palygina pavadinimų rašymą lietuvių ir kitose (gimtosios, užsienio) kalbose; paaiškina ir taiko svarbiausią simbolinių pavadinimų rašymo taisyklę; kuria tekstą taisyklingai rašydami pavadinimus; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: atpažinimo ir ortografiniai pratimai; sakinių diktantas; aiškinamoji rašybos analizė; lyginamoji tikrinių daiktavardžių ir pavadinimų rašymo analizė; grafinio tikrinių daiktavardžių išskyrimo reklamos ir medijų tekstuose nagrinėjimas; pastraipos, skelbimo, kvietimo rašymas; teksto redagavimas; komentuojamasis rašymas; kūrybinės užduotys. Mokiniai ne visada skiria bendrinius ir tikrinius žodžius, o jeigu ir atskiria, tai ne visada moka taisyklingai parašyti: neretai tikriniai žodžiai rašomi mažosiomis (pvz., Antrasis pasaulinis karas, Renesanso epocha, Apšvieta, Jungtinės Amerikos Valstijos ar kt.), o kai kurie bendriniai žodžiai (veikėjai, pvz., mamatė; tautybių pavadinimai, pvz., lietuviai, lenkai, rusai; stiliaus, krypties pavadinimai, pvz., baroko ir klasicizmo stilius, modernizmo atstovas, būdvardiškieji žodžiai, pvz., lietuviškas, lietuvių, lenkų, romantinis, ir kt.) rašomi didžiosiomis raidėmis. Nemažai sunkumų sukelia kūrinių pavadinimų rašymas – mokiniai ne visada žino, kaip taisyklingai užrašyti sudėtinius pavadinimus ir pavadinimus pradeda mažąja raide arba visus pavadinimo žodžius pradeda rašyti didžiosiomis raidėmis. Svarbu padėti mokiniams palyginti ir atskirti bendrinius ir tikrinius daiktavardžius; susiformuoti įgūdį didžiosiomis raidėmis rašyti tikrinius daiktavardžius; atkreipti dėmesį į būdvardiškųjų žodžių (susijusių su tikriniais daiktavardžiais, pavadinimais) rašymą mažosiomis raidėmis; palyginti pavadinimų rašymo skirtingose kalbose (ypač atkreipiant dėmesį į didžiųjų raidžių rašymą gimtosiose ir anglų kalbose) taisykles ir pavyzdžius; išsiaiškinti pačią svarbiausią simbolinių pavadinimų rašymo taisyklę (pavadinimai rašomi su kabutėmis, jeigu pavadinimą sudaro keli žodžiai, bet ne vardai ar vietovardžiai, visi, išskyrus pirmąjį žodį, rašomi mažosiomis raidėmis); atkreipti dėmesį į lietuviškų kabučių rašymą elektroniniame tekste (ir palyginti, kaip jos rašomos mokinių gimtosiose ir anglų kalbose); pastebėti, kad iš didžiosios raidės gali būti rašomi žodžiai, kai jų žymimoms sąvokoms teikiama išskirtinė reikšmė, reiškiamą pagarba: Tėvynė, Atgimimas, Laisvė, Motina ir kt.; atkreipti dėmesį į grafinį tikrinių ir bendrinių žodžių rašymą reklamos ir kituose medijų tekstuose.

5.8. Kiti aktualios rašybos atvejai. Mokiniai analizuoja probleminius rašybos atvejus; sudaro sunkesnės rašybos žodžių žodynėlį, juo remiasi rašydami tekstus; parašo įprastą ir elektroninį tekstą taisyklingai vartodami kalbą; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: „Pavojingiausios rašybos žodžių žodyno“ sudarymas; individualių problemiškos rašybos atvejų aptarimas; pratimai; žodžių, sakinių diktantas; savo ir bendraamžių teksto redagavimas; tinklaraščių ir komentarų apžvalga, redagavimas, rašymas; klausymo užduotys; darbas su žodynu, skaitmeniniais ištekliais; komentuojamasis rašymas; kūrybinės užduotys. Mokinių rašto darbuose neretai pasitaiko nemotyvuotos rašybos klaidų (pvz.: mėš, kraštą, žalą ir pan.), kurias galima būtų sieti su ilgu balsių tarimu, kalbos dalių painiojimu (pvz., žala – šąla) ar netinkamai išmokta žodžių rašyba. Vis dažniau dėl elektroninės komunikacijos poveikio nerašomi diakritiniai ženklai – taškai ant i, j, paukščiukai ant č, š, ž. Svarbu padėti mokiniams stebėti ir analizuoti individualius problemiškus rašybos atvejus; įsidėmėti žodžius, kuriuos rašant labiausiai klystama (pvz., nuopuolis, pusseserė, sūkurys, džiūvėsis ir kt.); išsiaiškinti kirčiuotų balsių a ir e trukmę, šių ilgųjų balsių tarimą ir rašymą, paremtą fonetiniu

principu; rašto darbe, elektroniniuose laiškuose, SMS žinutėse, komentaruose pasitikrinti, ar raidės užrašomos su diakritiniais ženklais; suprasti ir įsidėmėti, kada rašomas brūkšnys, o kada brūkšnelis tarp raidžių (ypač rašytojų pavardės ir slapyvardžio rašymą, pvz., Juozas Tumas-Vaižgantas) ir skaičių, kaip ir kada rišliame tekste rašomas pasvirasis brūkšnys; suprasti, kad elektroniniame tekste rašant apimties brūkšnį ir brūkšnelį nedaromas tarpas, o rašant pasvirąjį brūkšnį tarpai paliekami iš abiejų pusių; prisiminti, kaip keliami žodžiai; įsidėmėti ir įgusti taisyklingai rašyti dažniausiai vartojamas santrumpas (pvz., amžius – a., pradžia – pr. ar pradž., pabaiga – pab., pb., pusė – pus.), palyginti grafinės ir simbolines santrumpas (pvz. val. ir h, sek. ir s ir kt.), atkreipti dėmesį, kad rašant santrumpą taip toliau – t. t. elektroniniame tekste būtinas tarpas; atkreipti dėmesį į tai, kad slapyvardžiai netrumpinami; suprasti, kad, nors automatizuoti kalbinio raštingumo įgūdžiai, kaip tvirtina moksliniai tyrimai, susiformuoja iki 13–14 metų, kartojant ir įtvirtinant, dažnai taisyklingai užrašant, perrašant, kopijuojant taisyklingus žodžius, sisteminant rašybos žinias taip pat galima išsiugdyti taisyklingos rašybos įgūdžius.

6. Aktualūs kalbos vartojimo atvejai.

6.1. Dvejetainių linksnių vartoseną. Mokiniai paaiškina dvejetainių linksnių sąvoką; atpažįsta ir apibūdina dvejetainių linksnių konstrukcijas tekste; nurodo „pavojingiausius“ veiksmazodžius, vartojamus su dvejetainiais linksniais; palygina dvejetainio linksnio raišką lietuvių ir gimtojoje kalboje; taisyklingai vartoja būsenos vardininką ir kitus dvejetainius linksnius; parašo įprastą ir elektroninį tekstą taisyklingai vartodami dvejetainius linksnius; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: pratimai; sakinių su dvejetainiais linksniais rašymas; dvejetainių linksnių žodyno-modelio sudarymas; schemos sudarymas; „Linksnių žemėlapis“ (pvz., su <https://coggle.it/>); sudarymas; taisyklingų pavyzdžių analizė; įprastų ir elektroninių tekstų analizė taisyklingumo aspektu ir redagavimas; darbas su skaitmeniniais ištekliais; komentuojamasis rašymas. Mokiniai dažnai būdvardžio linksnio nederina su to žodžio, kurio požymis nurodomas, linksniu. Taip pat nepamatuoti dažnai su veiksmazodžio būti formomis pasirenkamas įnagininkas, rečiausiai dvejetainio linksnio konstrukcijose vartojamas kilmininkas. Svarbu padėti mokiniams išsiaiškinti dvejetainių linksnių sąvoką; suprasti dvejetainio vardininko, kilmininko, naudininko, galininko ir įnagininko vartosenos ypatumus; įtvirtinti vardininko, naudininko ir galininko vartojimą vietoj nepagrįstai dažnai vartojamo įnagininko; pastebėti pavojingiausius veiksmazodžius būti, išlikti, jaustis, laikyti, padaryti, tapti, vartojamus dvejetainių linksnių konstrukcijose; pasidomėti, kaip dvejetainiai linksniai vartojami jų gimtojoje kalboje, pastebėti skirtynes ir įtvirtinti taisyklingą vartosenos formą; formuoti įgūdį taisyklingai vartoti dvejetainius linksnius kuriant rašytinį ir sakytinį tekstą; formuoti įgūdį naudoti elektroniniais ištekliais tobulinant kalbos vartojimo įgūdžius.

6.2. Kilmininko vartoseną. Mokiniai skiria apibrėžto ir neapibrėžto kiekio raiškos skirtumus; reikšdamas neapibrėžtą kiekį taisyklingai vartoja dalies kilmininką; reikšdami tikslą taisyklingai vartoja tikslo kilmininką; parašo tekstą taisyklingai vartodami įvairių reikšmių kilmininką; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Mokiniams neretai kyla sunkumų vartojant dalies (arba neapibrėžto kiekio) ir tikslo kilmininką, pasitaiko klaidų vartojant neiginio kilmininką, vietoj kilmininko pasirenkant kitą linksnį su gausos būdvardžiais. Galimos veiklos: pratimai; nebaigti sakiniai; sakinių su dalies ir tikslo kilmininku rašymas; tekstų analizė taisyklingumo aspektu ir redagavimas; kvietimo rašymas; taisyklingų pavyzdžių analizė; darbas su skaitmeniniais ištekliais; komentuojamasis rašymas. Svarbu padėti mokiniams išsiaiškinti apibrėžto ir neapibrėžto kiekio raiškos skirtumus; įtvirtinti, kad kilmininko reikalauja visi neiginį gavę galininkiniai veiksmazodžiai (pvz., nedirbti ko?, negalėti pasakyti ko?); atkreipti dėmesį, kad tikslui reikšti (su slinkties veiksmazodžiais) vartojamas ne galininkas, o kilmininkas; atkreipti dėmesį į kilmininko vartojimą su gausą žyminčiais būdvardžiais (dosnus, -i, gausus, -i, turtingas, -a ir pan.); pasirinkti kilmininką objektui reikšti su pilnų žyminčiais veiksmazodžiais, turinčiais priešdėlį pri- (pvz., pripildo gerumo ar pan.), ir veiksmazodžiu suteikti (pvz., suteikia gerumo ar pan.); formuoti įgūdį naudoti elektroniniais ištekliais tobulinant kalbos vartojimo įgūdžius.

6.3. Vietininko vartoseną. Mokiniai aiškinasi ir apibūdina pagrindines vietininko reikšmes (vietos, laiko ir būdo); paaiškina tekste rastų vietininko linksnių reikšmes; palygina vietininko vartoseną lietuvių ir gimtojoje kalboje; kuria tekstą taisyklingai vartodami ir rašydami vietininko linksnį; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: pratimai; sakinių su vietininkais rašymas; literatūrinio kūrinio ištraukos analizės rašymas; taisyklingų sakinių rašymas; „Vietininko žemėlapis“ sudarymas su pavyzdžiais (pvz., <https://coggle.it/>); tekstų analizė taisyklingumo aspektu ir redagavimas; darbas su skaitmeniniais ištekliais. Svarbu padėti mokiniams išsiaiškinti pagrindines vietininko reikšmes (vietos, laiko ir būdo); palyginti vietininko vartojimo reikšmes lietuvių ir gimtojoje kalboje; suprasti, kad abstrakčių daiktavardžių su priesaga -imas ir -ymas vietininkai nevartojami, o keičiami pusdalyviu, padalyviu ar šalutiniu sakiniu; suprasti einamojo vidaus vietininko (iliatyvo) vardan reikšmę ir du atvejus, kada šis vietininkas gali būti vartojamas; pastebėti, kad vietininkas nevartojamas kalbant apie žmogaus vidų (pvz., žmoguje, kai turi būti žmogaus ar kt.); pastebėti ir taisyti dažniausias individualias vietininko klaidas; įprasti naudotis elektroniniais ištekliais tobulinant kalbos vartojimo įgūdžius.

6.4. Vardininko, naudininko, galininko ir įnagininko vartoseną. Mokiniai aiškinasi ir apibūdina pagrindines vardininko, naudininko, galininko ir įnagininko reikšmes; palygina linksnių reikšmes ir vartoseną lietuvių ir gimtojoje kalboje; rašo sakinius taisyklingai pasirinkdami reikiamą linksnį; kuria elektroninį tekstą taisyklingai vartodami ir rašydami nagrinėjamus linksnius; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: pratimai; nebaigti sakiniai; sakinių su nagrinėjamais linksniais rašymas; dalykinio elektroninio laiško su nagrinėjamais linksniais rašymas; tekstų redagavimas; darbas su skaitmeniniais ištekliais. Svarbu padėti mokiniams aiškintis ir suprasti linksnių reikšmes tyrinėjant taisyklingus pavyzdžius; atkreipti dėmesį į probleminius atvejus, kai vietoj dalies kilmininko pasirenkamas vardininkas ir galininkas, pateikiant taisyklingą ir netaisyklingą variantus; palyginti apibrėžto kiekio (kai vartojamas galininkas) ir neapibrėžto kiekio (kai reikia kilmininko) raišką; suprasti, kad kalbant apie apibrėžtą kiekį arba apie neskaidomą dalyką vartojamas galininkas (pvz., turėjo lemiamą įtaką, didelį pasisekimą ar pan.); susiformuoti įgūdį su veiksmažodžiais atsirasti, būti, daugėti, įvykti, kilti, mažėti, pasitaikyti, rasti, sumažėti vartoti ne vardininką ar galininką, o kilmininką; įgusti su veiksmažodžiu prieiti vartoti galininką (ne kilmininką), su atitikti – galininką (ne naudininką), su atstovauti – naudininką (ne galininką), su pasitikėti – įnagininką (ne naudininką); atkreipti dėmesį, kad įnagininkas dažnai be reikalo vartojamas su gausos būdvardžiais, lyginant kilmininko ir įnagininko pavyzdžius; suprasti, kad reiškiant paskirtį būtinas naudininkas su bendratimi (pvz., Knyga, skirta lietuvininkams šviesti), o ne abstrakčių veiksmažodinių daiktavardžių su -imas ir -ymas; išsiaiškinti klasėje aktualius probleminius kalbos vartojimo atvejus.

6.5. Polinksnių ir prielinksnių vartoseną. Mokiniai aiškinasi prielinksnių ir polinksnių reikšmes ir vartojimo ypatumus tyrinėdami pavyzdžius ir elektroninius išteklius; taisyklingai vartoja prielinksnines konstrukcijas; rašo sakinius taisyklingai pasirinkdami prielinksnius ir polinksnius; kuria tekstą taisyklingai vartodamas prielinksnius ir polinksnius; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: pratimai; nebaigti sakiniai; sakinių su nagrinėjamais linksniais rašymas; padėkos laiško su nagrinėjamais polinksniais ir prielinksniais rašymas; savo ir bendraamžių tekstų redagavimas; darbas su skaitmeniniais ištekliais; komentuojamasis rašymas. Svarbu atkreipti mokinių dėmesį į žodžių pagalba, dėka (kalbant apie daiktus ir reiškinius), atžvilgiu, polinksnio atgal reikšmę ir vartojimą, kadangi šiuos žodžius mokiniai linkę dažniausiai vartoti; prielinksnių pas, prieš, apie, nuo, į, prie, su, pro, per reikšmes ir vartojimą; veiksmažodžių rūpintis, ginčytis, aprašyti, skelbti valdomas prielinksnines konstrukcijas; tinkamas linksnių ir prielinksnių konstrukcijas (pvz.: Jis rūpinosi juo ir kvietė į svečius, o ne Jis rūpinosi ir kvietė jį į svečius).

6.6. Dalyvio, pusdalyvio ir padalyvio vartoseną. Mokiniai apibūdina dalyvių, pusdalyvių ir padalyvių reikšmes; asmeniniuose sakiniuose taisyklingai vartoja dalyvį ir pusdalyvį; palygina dalyvį ir padalyvį; pasirenka padalyvį reikšdami pašalinio veikėjo atliekamą arba savaime vykstantį šalutinį veiksmą; rašo sakinius taisyklingai pasirinkdami dalyvius, pusdalyvius ir padalyvius; kuria tekstą

taisyklingai vartodami neasmenuojamąsias veiksmažodžio formas; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: pratimai; nebaigti sakiniai; sakinių su neasmenuojamomis veiksmažodžio formomis rašymas; aktualaus skaitomo teksto atpasakojimas raštu ar žodžiu; tekstų redagavimas; darbas su skaitmeniniais ištekliais; filmo, knygos, tapybos darbo pristatymas (anonsas, anotacija); tinklalaidės rengimas ir pristatymas. Dažnai klystama vartojant padalyvius, neapdairiai vartojami padalyviai, kai veiksmai eina vienas po kito, o veikiamieji būtojo kartinio laiko dalyviai neretai pasirenkami tada, kai veiksmas vyksta vėliau už pagrindinį veiksma. Svarbu padėti mokiniams išsiaiškinti ir suprasti dalyvio, pusdalyvio ir padalyvio reikšmes; suprasti, kad kalbant apie to paties veikėjo veiksmus vartojamas pusdalyvis ir dalyvis, o padalyvis žymi pašalinio veikėjo atliekamą arba savaime vykstantį šalutinį veiksma; palyginti pusdalyvio ir padalyvio vartosenos ypatumus; susiformuoti įgūdį reiškiant to paties veikėjo šalutinį veiksma, asmeniniuose sakiniuose vartoti dalyvį ir pusdalyvį; suprasti, kad pusdalyviai netinka nusakyti aplinkybės veiksmui, kuris vyksta ne tuo metu kaip tarinio veiksmas; pastebėti, kad veikiamieji būtojo kartinio laiko dalyviai netinka veiksmui, vykstančiam vėliau už pagrindinį veiksma, reikšti; išsiaiškinti, kad savaiminė ypatybė reiškiamą veikiamuoju (o ne neveikiamuoju) būtojo laiko dalyviu (pvz., padidėjęs, o ne padidintas).

6.7. Sudėtinio sakinio dėmenų ir sakinio dalių jungimas. Mokiniai aiškinasi jungtukų ir jungiamųjų žodžių reikšmes; paaiškina prasminius kalbos ryšius; pasirenka tinkamus jungtukus reikšdamas tikslą, priežastį, laiką, būdą; pasirenka tinkamus jungtukus reikšdamas priešinimą, gretinimą, nuolaidą ir lyginimą; pasirenka tinkamus jungtukus ir jungiamuosius žodžius reikšdami pridūrimą; taisyklingai vartoja sakinių jungimo konstrukcijas; kuria tekstą taisyklingai jungdami sakinio dalis ir sakinio dėmenis; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu; mokosi naudotis žodynais ir skaitmeniniais ištekliais tobulindami raišką. Galimos veiklos: pratimai; sakinių diktantas; taisyklingų sakinių gramatinė ir semantinė analizė; grafinė sudėtinių sakinių analizė; renginio anotacijos, recenzijos rašymas; savo ir bendraamžių tekstų redagavimas; radijo, televizijos laidos klausymas ir aptarimas taisyklingumo aspektu; tinklalaidės peržiūra ir aptarimas taisyklingumo aspektu; individualių probleminių atvejų analizė; darbas su skaitmeniniais ištekliais. Svarbu padėti mokiniams suprasti jungtukų ir jungiamųjų žodžių semantiką, paskatinti pastebėti ne tik gramatinius, bet ir prasminius ryšius; atkreipti dėmesį į vienarūšių sakinio dalių ir savarankiškų sudėtinio sakinio dėmenų jungtukus ir jungiamuosius žodžius taip pat, be to, kartu, o, tai (ne o taip pat, taipogi, tuo pačiu, gi, kas); jungtuko ir (nevarojamas stiprinamosiose konstrukcijose su kartojamais žodžiais (pvz., taisytni vėl ir vėl, labai ir labai) ir bei vartosena; paanalizuoti, kodėl jungtukas bei vis dažniau vartojamas; išsiaiškinti, kodėl sakiny be aiškios stilistinės motyvacijos nepradedamas jungtuku nes, kuris vartojamas šalutiniam priežasties aplinkybės sakiniui jungti; įgusti vartoti jungimo konstrukcijas todėl, kad (ne dažną todėl, nes); palyginti jungtukų kad ir jog vartosena, analizuoti, suprasti, kad jungtukas jog vartojamas papildinio, veiksnio, tarinio ir būdo aplinkybės šalutiniams sakiniams (ne tikslo šalutiniam sakiniams) jungti; jungtukų ir jungiamųjų žodžių kai (kada) ir kaip vartojimo skirtumus, pastebėti, kad kuomet (vis dažniau vartojamas) vertintinas kaip šalutinis normos variantas; tikslą šalutiniu sakiniu nusakyti ne vartojant jungtuką kad su bendratimi ir padalyviu, o kad su tariamosios nuosakos veiksmažodžiu arba pusdalyviu; sąlygą šalutiniu sakiniu nusakyti ne vartojant jungtukus jei, jeigu su bendratimi ir padalyviu, o jei, jeigu su tariamosios nuosakos veiksmažodžiu arba kitomis raiškos priemonėmis; reiškiant gretinimą, nuolaidą įgusti vartoti jungtukus o, nors (ne kai tuo tarpu arba tuo tarpu kai), o reiškiant gretinimą ar lyginant – o tuo tarpu, tuo tarpu (ne tuo tarpu kai); įgusti vartoti taisyklingus sakinių pradžios siejimo konstrukcijų kas liečia, kas dėl, vietoj to, kad (jų dažnai pasitaiko mokinių darbuose) atitikmenis; atkreipti dėmesį, ar sudėtiniuose sakiniuose pažyminio šalutinis dėmuo vartojamas prie pažymimojo žodžio dėmesį (ne Garšva jaučiasi sutrikęs, kuris gyvena svetimame mieste, o Garšva, kuris gyvena svetimame mieste, jaučiasi sutrikęs.); aiškinantis probleminius sakinio dalių ir sakinių siejimo, jungimo atvejus, ieškoti informacijos skaitmeniniuose ištekliuose ir tobulinti savo kalbinę raišką.

7. Skyryba.

7.1. Vientisinis sakinytis. Vienarūšių sakinio dalių skyryba. Mokiniai apibūdina vientisinio sakinio sąvoką; nagrinėja vientisinius sakinius; paaiškina vienarūšiškumo sąvoką; nagrinėja skirtingus vienarūšių sakinio dalių skyrybos atvejus; taiko sakinio dalių ir sakinių jungimo skyrybos taisykles; parašo tekstą taisyklingai vartodami kalbą; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: pratimai; sintaksinis sakinio ir jo skyrybos nagrinėjimas; diktantai; komentuojamasis rašymas; argumentavimo, aiškinimo pastraipų rašymas ir redagavimas; tinklalaidės peržiūra ir aptarimas taisyklingumo aspektu. Svarbu padėti mokiniams išsiaiškinti vienarūšiškumo sampratą; suprasti, kad vienarūšės sakinio dalys viena nuo kitos atskiriamos, o ne išskiriamos; suprasti, kad nekartojamaisiais sujungiamaisiais jungtukais ir, bei, nei, ar, arba sujungtos vienarūšės sakinio dalys kableliu neskiriamos; įtvirtinti įgūdį skirti vienarūšės sakinio dalis, sujungtas tais pačiais kartojamais jungtukais ir ... ir, nei ... nei, ar ... ar, arba ... arba, čia ... čia, tai ... tai, tiek ... tiek; suprasti, kad nereikia skirti vienarūšių sakinio dalių, kai kartojamas tas pats jungtukas ir, bet jis jungia ne tas pačias vienarūšių sakinio dalių eiles; įsidėmėti, kad jungtukas ar, kuris sudėtiniame sakinyje gali prijungti šalutinį dėmenį, nesikartodamas tarp vienarūšių sakinio dalių yra toks pat kaip ir jungtukas ir, bei; pastebėti sakinyje vienarūšių sakinio dalių apibendrinamuosius žodžius; įsidėmėti vienarūšių sakinio dalių skyrybą prieš apibendrinamąjį žodį ir po jo.

7.2. Vientisinis sakinytis. Aiškinamosios sakinio dalys. Mokiniai apibūdina aiškinamąsias sakinio dalis, jų požymius ir intonaciją; randa ir apibūdina aiškinamąsias sakinio dalis su įvairiais jungiamaisiais žodžiais ir be jų; nagrinėja skirtingus aiškinamųjų sakinio dalių skyrybos atvejus; parašo tekstą taisyklingai vartodami kalbą; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: pratimai; sakinių diktantas; sintaksinis sakinio ir jo skyrybos nagrinėjimas; lyginamosios eilėraščių analizės rašymas; originalo ir vertimo palyginimo rašymas; komentuojamasis rašymas; teksto rašybos analizė ir redagavimas. Svarbu padėti mokiniams suprasti, kad aiškinamosios (tikslinamosios) vietos, laiko ir būdo aplinkybės išskiriamos arba neskiriamos visai; išmokti, kad aiškinimas yra išskiriamas kartu su jį ryškinančiais žodžiais kableliais; suprasti, kad skirtingų rūšių aplinkybės neskiriamos.

7.3. Vientisinis sakinytis. Praleidimo skyrybos atvejai. Mokiniai apibūdina, kas yra praleidimas; nagrinėja skirtingus praleidimo skyrybos būdus; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: sintaksinis sakinio ir jo skyrybos nagrinėjimas; pratimai; diktantas; savo ir bendraamžių rašto darbo redagavimas; poezijos ir tautosakos pavyzdžių skaitymas ir aptarimas skyrybos aspektu. Mokiniai, skirdami praleidimą paprastai remiasi intonaciniu ir prasminiu principais, todėl skyrybos ženklą rašo, tačiau, užuot pasirinkę brūkšnį, žymi kablelį. Svarbu padėti mokiniams susiformuoti įgūdį praleidimą, kai norima jį paryškinti, pabrėžti, skirti brūkšniu; suprasti brūkšnio reikšmę ir šio skirtuko teikiamas stilistines raiškos išgales; įsidėmėti brūkšnio (ne kablelio) rašymą prieš tai, štai; suprasti, kad sakinyje vietoj praleistos sakinio dalies gali būti rašomas brūkšnys, jei norima intonaciškai pabrėžti, arba nieko nerašoma.

7.4. Vientisinis sakinytis. Lyginamieji posakiai. Mokiniai aiškinasi, kas yra lyginamasis posakis; nagrinėja lyginamuosius posakius; lygina skirtingus lyginamųjų posakių skyrybos atvejus; supranta, kad lyginamieji posakiai išskiriami siekiant prasminio ir intonacinio savarankiškumo; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: sintaksinis sakinio ir jo skyrybos nagrinėjimas; pratimai; diktantas; nebaigti sakiniai; komentuojamasis rašymas; autobiografijos, literatūrinės veikėjo charakteristikos rašymas; redagavimo užduotys; tiriamosios ir kūrybinės užduotys. Mokiniai dažnai vartoja lyginamuosius posakius, ypač su įvardžiais (pvz., toks kaip, toks pat kaip, kitoks nei). Nereta klaida – vienpusis skyrimas ir painiojimas su šalutiniais sakiniais. Svarbu padėti mokiniams suprasti, kad šie posakiai išskiriami, kai siekiama prasminio ir intonacinio savarankiškumo; pasirinkus skirti šiuos posakius susiformuoti įgūdį juos išskirti (ne atskirti); pastebėti, ar lyginamojoje konstrukcijoje yra tarinys (jei taip, skyrybos ženklas būtinas, nes tai šalutinis sakinytis).

7.5. Vientisinis sakinytis. Išplėstinio pažyminio skyryba. Priedėlis. Mokiniai apibūdina išplėstinio pažyminio ir priedėlio sąvokas; nagrinėja išplėstinio pažyminio ir priedėlio vietą sakinyje; supranta, kad išplėstinio pažyminio ir priedėlio skyryba priklauso nuo pozicijos pažymimojo žodžio

atžvilgiu; parašo tekstą taisyklingai vartodami kalbą; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: sintaksinis sakinio ir jo skyrybos nagrinėjimas; pratimai; diktantas; pastraipos rašymas; komentuojamasis rašymas; redagavimo užduotys; tiriamosios ir kūrybinės užduotys; charakteristikos rašymas; tinklaraščio tekstų tyrimas skyrybos aspektu; nebaigti sakiniai. Pažyminių skyrybos atvejai yra labai dažni (išplėstinis pažymins neatpažįstamas, neskiriamas, skiriama viena jo pusė, neskiriami, kai po jų eina įvardis, painiojami su pasirenkamąja išplėstinių aplinkybių skyryba, skiriamas prieš pažymimąjį žodį einantis pažymins). Svarbu padėti mokiniams išsiaiškinti pažyminio ir pažymimojo žodžio sąvokas ir santykį; atpažinti išplėstinį pažyminį; suprasti, kad po pažymimojo žodžio einantis išplėstinis pažymins privalo būti išskirtas kableliais; suprasti, kad išplėstinis po pažymimojo žodžio einantis pažymins yra skiriamas tik tada, kai jis yra derinamasis, tai yra suderintas su pažymimuoju žodžiu gimine, skaičiumi ir linksniu; išsiaiškinti priedėlio sąvoką (pažymins, išreikštas daiktavardžiu, suderintas su pažymimuoju žodžiu bent linksniu); suprasti, kad norėdami tinkamai skirti priedėlį mokiniai turi įsidėmėti, kad skyryba priklauso nuo priedėlio pozicijos pažymimojo žodžio atžvilgiu ir jo sandaros; išsiaiškinti, kaip skiriami derinamieji pažyminiai.

7.6. Vientisinis sakiny. Išplėstinių aplinkybių skyryba. Mokiniai paaškina išplėstinių aplinkybių sandarą; nagrinėja išplėstinių aplinkybių konstrukcijas; palygina išplėstines aplinkybes ir išplėstinius pažyminius; nagrinėja išplėstinių aplinkybių skyrybos atvejus; taiko pasirenkamosios išplėstinių aplinkybių skyrybos taisykles; parašo tekstą taisyklingai vartodami kalbą; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: sintaksinis sakinio ir jo skyrybos nagrinėjimas; pratimai; diktantas; pastraipos aktualia tema rašymas; komentuojamasis rašymas; redagavimo užduotys; tiriamosios ir kūrybinės užduotys; nebaigti sakiniai. Skirdami išplėstines aplinkybes mokiniai remiasi tik intonaciniu skyrybos principu, pamiršdami gramatinį, todėl, nors šių aplinkybių skyryba yra pasirenkamoji, padaroma nemažai klaidų. Svarbu padėti mokiniams rasti sakinyje dalyvį, pusdalyvį ar padalyvį ir nustatyti, ar jie eina aplinkybėmis; patikrinti, ar jie turi priklausomų žodžių, ir išsiaiškinti, ar tie priklausomi žodžiai yra savarankiški; palyginti išplėstines aplinkybes ir išplėstinius pažyminius; įtvirtinti įgūdį skirti visą išplėstinių aplinkybių konstrukciją arba neskirti jos visai.

7.7. Vientisinis sakiny. Įterpinių skyryba. Mokiniai apibūdina įterpinio sąvoką, modalinę reikšmę turinčias dalelytes; nagrinėja įterpinius; įsidėmi modaliniais žodžiais neinančias dalelytes; taisyklingai skiria dažniausiai rašomus įterpinius ir modalinius žodžius; parašo tekstą taisyklingai vartodami kalbą; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: sintaksinis sakinio ir jo skyrybos nagrinėjimas; pratimai; diktantas; nebaigti sakiniai; aiškinamosios pastraipos rašymas; komentuojamasis rašymas; redagavimo užduotys; tiriamosios užduotys; išplėstinio komentaro rašymas; „Įterpinių dažnumo žodyno“ sudarymas; diskusija aktualia tema. Rašto darbuose mokiniai gausiai vartoja įterpinius, tačiau juos ne visada skiria arba priešingai – įterpiniais laiko ir be reikalo skiria modaliniais žodžiais neinančias dalelytes. Svarbu padėti mokiniams atpažinti ir įgusti skirti dažniausiai vartojamus įterpinius (pvz., deja, beje, žinoma, mano nuomone, vadinasi ir pan.); įsidėmėti dalelytes visgi, tarytum, tartum, tuo tarpu, gal, galbūt, taip pat ir pan., kurios nelaikomos modaliniais žodžiais ir neskiriamos.

7.8. Sudėtinis sakiny. Sujungiamieji sakiniai. Sujungiamųjų sakinių skyryba. Mokiniai nagrinėja sudėtinius sujungiamuosius sakinius; lygina sudėtinį ir vientisinį sakinį; apibūdina sudėtinio sakinio ypatybes; taiko sakinių jungimo skyrybos taisykles; parašo tekstą taisyklingai vartodami kalbą; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: sintaksinis mokslinio ir publicistinio teksto ir jo skyrybos nagrinėjimas; pratimai; diktantas; nebaigti sakiniai; anotacijos, recenzijos rašymas; redagavimo užduotys. Svarbu padėti mokiniams suprasti sakinio struktūrą; rasti gramatinius centrus; įgusti skirti dėmenis, susietus rečiau vartojamais jungtukais ir jų paskirti turinčiais žodžiais: užtai, todėl, tad, dėl to, tik, tad, dėl to, tai, vis dėlto; įgusti skirti dėmenis, sujungtus besikartojančiais jungtukais ir...ir, nei...nei, ar...ar, arba...arba.

7.9. Sudėtinis sakiny. Prijungiamieji sakiniai. Šalutinių dėmenų skyryba. Mokiniai nagrinėja sudėtinius prijungiamuosius sakinius; lygina sujungiamųjų ir prijungiamųjų sakinių

jungimo būdus; lygina sujungiamąjį ir prijungiamąjį sakinį; taiko prijungiamųjų sakinių skyrybos taisykles; parašo tekstą taisyklingai vartodami kalbą; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: pratimai; diktantai; nebaigti sakiniai; mokslinės pastraipos skyrybos analizė; aktualaus grožinio teksto rašymas skyrybos aspektu; argumentavimo, aiškinimo pastraipų rašymas ir redagavimas; motyvacinio laiško, recenzijos rašymas ir redagavimas; knygos, parodos, renginio pristatymas; schema. Svarbu padėti mokiniams suprasti sakinio struktūrą; įsidėmėti prijungiamuosius žodžius (ypač su prielinksniais, pvz., į kurį, dėl kurio ir pan.); rasti gramatinius centrus; kelti šalutiniam dėmeniui klausimą; surasti šalutinio dėmens pradžią ir pabaigą; įsidėmėti būdingiausius skyrybos ženklus; suprasti, kad šalutiniai dėmenys skiriami su jiems priklausančiais žodžiais ypač, nebent, juoba, juolab, juo labiau, tuo labiau, būtent, vis tiek, tai yra.

7.10. Sudėtinis sakinytis. Bejungtukiai sakiniai. Bejungtukių sakinių skyryba. Mokiniai nagrinėja bejungtukius sakinius; lygina bejungtukių ir jungtukinių sakinių jungimo būdus; taiko bejungtukių sakinių jungimo skyrybos taisykles; tyrinėja dalykiniams ir grožiniams tekstams būdingą raišką; parašo tekstą taisyklingai vartodami kalbą; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu. Galimos veiklos: pratimai; diktantai; grožinio teksto skyrybos analizė; patarlių skyrybos analizė; žiniasklaidos antraščių analizė skyrybos aspektu; meninės, mokslinės ar publicistinės pastraipos rašymas ir redagavimas; interviu aktualia tema; nebaigti sakiniai; schema. Bejungtukius sakinius mokiniai paprastai skiria kableliu, neišnaudodami kitų skirtukų išgalių atskleidžiant semantinių sakinio dėmenų santykių (aiškinimo, apibendrinimo, sąlygos, priešpriešos ir pan.). Svarbu padėti mokiniams suprasti, kad sakinio prasmę, mintį padeda išreikšti ir kiti skyrybos ženklai – kabliataškis, brūkšnys ar dvitaškis; išsiaiškinti, kad reiškiant apibendrinimą, sąlygą, laiką, nuolaidą, neatitikimą dažniau vartojamas brūkšnys, o aiškinimą, priežastį ir pasekmę rodo dvitaškis ar brūkšnys.

7.11. Sudėtinis sakinytis. Mišrieji sakiniai. Mišriųjų sakinių skyrybos atvejai. Mokiniai nagrinėja mišriuosius sakinius; lygina sakinių jungimo būdus; taiko mišriųjų sakinių jungimo skyrybos taisykles; tyrinėja dalykiniams ir grožiniams tekstams būdingą raišką. Galimos veiklos: grožinio ir mokslinio teksto skyrybos analizė; diktantas; nebaigti sakiniai; dalykinių ir grožinių tekstų ištraukų skyrybos analizė; sakinių pagal modelį rašymas ir skyryba; kūrybinės užduotys; komentuojamasis rašymas. Mokiniais sunkiausia taisyklingai skirti tas vietas, kur susiduria dvi taisyklės ir viena blokuoja kitą. Mišriųjų (arba daugiadėmenių) sakinių skyryba yra savotiškas rodiklis, padedantis suprasti, ar mokiniai geba analizuoti sakinio struktūrą, išvelgti dėmenis, siejamus sujungiamuoju ir prijungiamuoju būdu.

7.12. Teksto skyryba. Citatų skyrybos atvejai. Mokiniai paaiškina, kokie skyrybos ženklai rašomi, kai citata pateikiama atskiru sakiniu ir įtraukiama į autoriaus sakinį; redaguoja tekstą taisyklingumo aspektu; parašo tekstą taisyklingai vartodami kalbą; taiko citavimo taisykles atsakingai vartodami kalbą. Galimos veiklos: pratimai; diktantai; nebaigti sakiniai; mokslinio ir publicistinio teksto skyrybos analizė; komentuojamasis rašymas; argumentavimo, aiškinimo pastraipų rašymas ir redagavimas; „Citatų dialogas“, „Citatų koliažas“; pasirinkto rašytojo biografijos rašymas; teksto gidas (skaitysimos teksto citatų komentavimas). Svarbu atkreipti mokinių dėmesį į šiuos atvejus: dvitaškį po įvardinių žodžių (akcentuojant, kad įvardiniai žodžiai neturėtų būti painiojami su įterpiniais, šaltinių nuorodomis (pvz.: Kaip teigia filosofas, ...; Pasak autoriaus, ...)); kupiūros ženklus <...>, [...], (...); po citatų einančius ar į jas įsiterpusius žodžių skyrybą; citatas, sudarančias autoriaus sakinio dalį; citatų, pateikiamų skliaustuose, skyrybą.

7.13. Teksto skyryba. Nemotyvuotos skyrybos atvejai. Mokiniai apibūdina skyrybos ženklų paskirtį; paaiškina lietuvių kalbos skyrybos principus; Atpažįsta sakinio dalis, randa gramatinį centrą; taiko privalomas skyrybos taisykles rašydami paprastą ir elektroninį tekstą; redaguoja tekstą taisyklingos skyrybos aspektu; palygina lietuvių ir gimtosios kalbos skyrybą, nurodo panašumus ir skirtumus. Galimos veiklos: rašinio redagavimas; pratimai; rekomendacijos rašymas; rašto darbų redagavimas; žiniasklaidos antraščių rašymo analizė; tinklaraščių, komentarų rašymas ir redagavimas. Aptariant nemotyvuotą skyrybą, svarbu atkreipti mokinių dėmesį į pagrindines sakinio dalis, gramatinį sakinio centrą, Priminti, kad lietuvių kalbos skyryba remiasi trimis principais:

sintaksiniu, intonaciniu ir prasminiu. Nereta nemotyvuotos skyrybos atvejų priežastis – rašoma remiantis tik intonacija, todėl svarbu formuoti įgūdį analizuoti sakinio struktūrą, stebėti gramatinius centrus. Kai kurias dalelytes mokiniai skiria jas painiodami su įterpiniais, pravartu paskatinti įsidėmėti neskiriamas dalelytes. Naudinga atlikti lyginamųjų užduočių – palyginti vieną kitą lietuvių kalbos skyrybos taisyklę su gimtosios kalbos skyrybos taisyklėmis, paskatinti rasti analogiškos skyrybos pavyzdžių ir atvejų, kur skyrybos ženklai nerašomi (pvz., sakiniai su veiksniumi ir tariniu, skirtingų rūšių aplinkybėmis ar pan.). Svarbu padėti mokiniams suprasti, kad veiksnys neskiriamas nuo tarinio; išsiaiškinti, kad tarinys negali eiti apibendrinamuoju žodžiu, o jei po tarinio kas nors išvardijama, dvitaškis ar brūkšnys nededamas; įprasti tobulinti savo rašto darbus pasibraukiant ir aiškinantis probleminius skyrybos atvejus; atkreipti dėmesį į sakinio pabaigos ženklus (dėl elektroninės komunikacijos poveikio neretai neparašomas taškas sakinio pabaigoje); prisiminti antraščių rašymą; atkreipti dėmesį į galimus šalutinių sakinių su klausimu sakinio pabaigos ženklus (kai sakiny pasakomas klausiamąja ir tvirtinimo, teigimo intonacija); suprasti, kad pasirenkamosios skyrybos variantų įvairovė naudinga, jei gerai išmanai privalomas skyrybos taisykles, padedančias suvokti mintį. Pasirenkamoji skyryba perteikia minties niuansus, skirtingą intonaciją.
